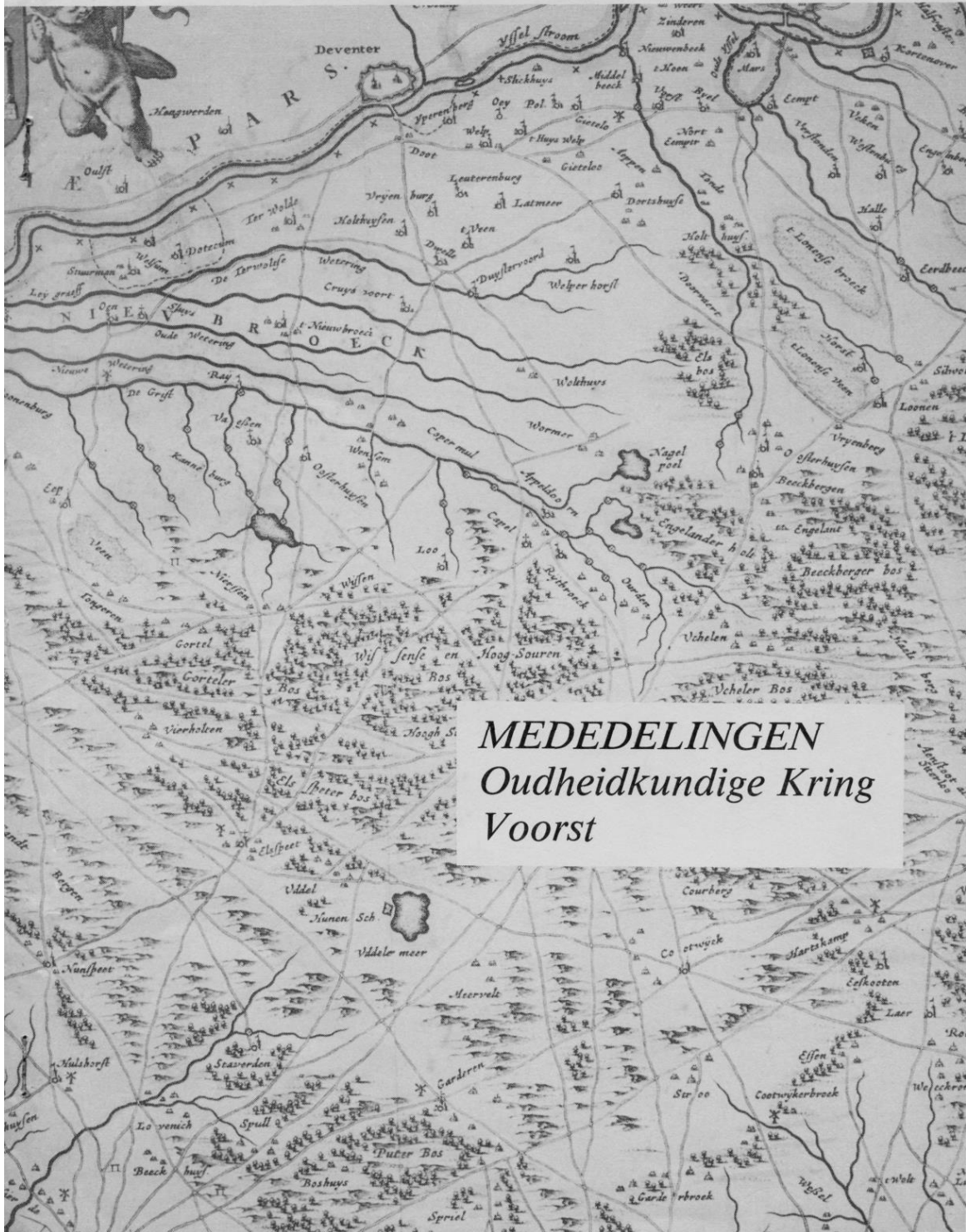

JRG 7 NR 3

''Kronijck''

MEDEDELINGEN
Oudheidkundige Kring
Voorst

Oudheidkundige kring Voorst

7e JAARGANG NR. 3

Bestuur:

Voorzitter : R. Kloosterboer, Rijksstraatweg 5, Wilp
Penningmeester : A.J. Bessels, Enkweg 9a, Posterenk
Secretaris : A.J. Fransen, v.d. Duyn t, Maesdamstraat 84, Twello
Archivaris : H.J. ten Hove, Tuinstraat 24, Voorst
Leden : M. Dulack-Klaaysen, Rijksstraatweg 139, Twello
A.H. Rengersen, Zeedijk 33, Nijbroek
J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, Terwolde

Redactie : H.J. ten Hove, Voorst
J. Lubberts, Terwolde
A.H. Rengersen, Nijbroek

Redactie-adres : J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, 7396 AJ Terwolde
tel. 05717 - 1760

Ledenadministratie en secretariaat:

A.J. Fransen, v.d. Duyn v. Maesdamstraat 84, 7391 VP Twello
tel. 05712 - 2887

De contributie bedraagt:

Leden	fl. 25,- per jaar
AOW - leden	fl. 7,50 per jaar
jeugd-leden	fl. 7,50 per jaar

Dit bedrag kan gestort worden op :

Rabobank Twello nr. 36 2809 267, ten name van
Oudheidkundige Kring Voorst.
Giro nummer Rabobank Twello 879796.

Wilt u adreswijzigingen ze spoedig mogelijk doorgeven aan het secretariaat.

PROGRAMMA JAARVERGADERING.

Het bestuur stelt voor om een lezing door eigen leden te laten verzorgen. Het hoeft geen avondvullende lezing te zijn. Wanneer iemand over een geschiedkundig onderwerp de gemeente Voorst betreffende kan vertellen is reeds voldoende. Wanneer dan meerdere personen hieraan mee willen werken, kan het best een goede en leerzame avond worden.

Wil degene die hieraan mee willen werken zich voor 1 januari opgeven bij een van de bestuursleden.

Onderzoek streekdracht.

Mevrouw van Reede wil meewerken aan een onderzoek naar streekdrachten in de gemeente Voorst. Zij heeft hierbij wel hulp nodig. Wie haar hierbij wil helpen kan zich met het bestuur in verbinding stellen.

Streeknamen onderzoek.

Hiervoor hebben zich reeds een aantal personen opgegeven, maar vele handen maken licht werk. Ook hier geldt, wanneer u mee wilt doen, meldt u zich dan aan bij een van de bestuursleden.

INFORMATIE FAMILIEGESCHIEDENIS (II).

Naar aanleiding van de publikatie in de vorige "Kronijck" over informatie ten behoeve van genealogisch geïnteresseerde leden van de Oudheidkundige Kring Voorst, ontving ik enkele reacties met aanvullende gegevens, met verzoek deze in de "Kronijck" te plaatsen, waaraan ik bij deze gaarne voldoe. Hierna volgen enkele adressen en opgaven van verkrijgbare publikaties.

A.J. Fransen

Naburige gemeente-archieven:

Apeldoorn: Molenstraat 57, Apeldoorn. tel. 055 - 771122

Deventer : Het Klooster, Deventer. tel. 05700 - 93911

Zutphen : Spiegelstraat 15, Zutphen. tel. 05750 - 12157

Genealogische vereniging voor de Veluwe:

Secr. Veluwse Geslachten, Graaf van Lyndenlaan 53,

5771 JB Barneveld. tel. 03420 - 14468

Genealogische publikaties:

Onderstaande publikaties kunt u bestellen bij de ver. Veluwae Geslachten, Het lid van onze Oudheidkundige Kring, de heer B. Dolman te Twello, alsmede de heer Hattink, zijn actief geweest om de kerkelijke archieven (Retro-acta Burgerlijke Stand) uit de gemeente Voorst in ruime zin toegankelijk te maken,

<u>Nr.</u>	<u>Samensteller:</u>	<u>Publikatie:</u>	<u>ledenprijs Vel.G.:</u>	<u>niet -l:</u>
3.	J. Hattink	Trouwboek en doopboek Twello 1658-1750	25,-	30,-
4.	J. Hattink	Doopboek van Wilp 1680-1750 (herdruk)	15,-	18,-
9.	B.J. v.d. Enk	Trouwboek Beekbergen 1714-1768	10,-	12,-
12.	J. Hattink	Oude boerderijen en hofsteden gemeente Voorst in kaart gebracht.	8,-	10,-
13.	J. Hattink	Doopboek van Voorst 1658-1752	15,-	18,-
15.	J. Hattink	Trouwboek van Voorst 1658-1753	15,-	18,-
19.	W. Zondervan B.J. v.d. Enk	Trouw- en lidmatenboek van Hall 1650-1745	10,-	12,-
20.	E. de Jonge	Bevolkingsoverzichten van Apeldoorn, Lijst weerbare mannen 1784, Lijst ingeze- tenen 1747. Cedula aange- slagenen 1722.	10,-	12,-
23.	B. Dolman	De R.K. Statie Horst en Eerbeek; Doop 1697-1811, Huwelijk 1698-1712, 1717 en 1734-1811. Overlijden 1757- 1811.	10,-	12,-
24.	B. Dolman	Trouwboek R.K. Statie Horst en Eerbeek, Supplement 1695- 1795 uit Prot. trouwboeken Loenen, Beekbergen, Brummen, Hall en Voorst.	5,-	6,-
25.	J. Hattink	Oude boerderijen en hofsteden in de gemeente Voorst, Dit is een aanvulling op publikatie nr. 12.	4,-	5,-

---

26.	B. Dolman	Vaassen R.K. Trouwboek 1721-1812 en R.K. Doopboek 1718-1781.	10,-	12,-
27.	R. Warteria	Huwelijksdespensatiën in Gelderland. 2 Delen.	18,-	25,-

Bovenstaande publikaties zijn te bestellen door overschrijving van het bedrag op girorek. 356 66 52 t.n.v. penningmeester Veluwe Geslachten te Bennekom, met vermelding van het nummer van de gewenste publikatie.

BOEKENNIEUWS.

- "Geschiedenis van de Serviceflat de Nieuwenhof te Voorst" met bijdragen van H.J. ten Hove en 5 anderen, Uitg. verzorgd door Reuzel, Bussloo. 1984. 52 pag. Geïll. Bevat o.a. de historie van de vroegere buitenplaats "De Nieuwenhof" en omgeving in de buurtschap Appen / Gietelo onder Voorst. Het boekje is uitgegeven op initiatief van de Goöp. Ver. Serviceflat "De Nieuwenhof" U.A., Kantoor P2, 7383 EW Voorst. tel. 05758-1488.

ZO MAAR WAT GEDACHTEN OVER NAMEN.

Mensen hebben namen, een achternaam en één of meer voornamen. Er zijn héél véél mensen; er moeten dus ook héél véél verschillende namen zijn, anders kunnen we ze niet uit elkaar houden.

Soms komt een naam heel dikwijls voor, wat te denken van de achternaam Jansen!

Sommige mensen hebben leuke of grappige namen en ook zijn er erg vriendelijke namen, zoals Blijleven, van Lievenoogen en Goedegebure. Over al dit soort en andere namen mijmer ik wel eens en voor de Kronijck wil ik deze gedachten eens op papier zetten. Deze gedachten zijn niet wetenschappelijk verantwoord, maar ik denk en trek conclusies als een leek over al die merkwaardigheden, die onze namen soms vertonen.

Ik ken iemand, die als achternaam Kip heeft en iemand die Haan heet; wetenschappelijk zal het wel niet verantwoord zijn te stellen: deze mensen hebben dierennamen. Ik zeg daarom liever: er zijn dieren, die dezelfde namen hebben als sommige mensen.

Zo ken ik mensen met de achternaam Zomer en weer een ander heet Winter. Deze namen zijn dus van jaargetijden; in telefoonboeken ben ik gaan zoeken naar de andere jaargetijden Herfst en Lente en waarachtig ik vond ze! Alleen Lente als zodanig vond ik niet, wel van Lente en ja, die naam kan best ergens anders vandaan komen.

Toen ik nog een jongen was, woonde ik in een dorp aan de IJssel. Zoals nu nog vaak het geval is op het platteland, werden de mensen bij hun voornamen genoemd. Zo noemde zelfs het kleinste kind de oudste opa bij zijn voornaam. Het kon wel eens verwarring geven als meer mensen dezelfde voornaam hadden. Dat werd echter opgelost door een bijnaam te gebruiken, of de naam van de echtgenoot er bij te noemen: b.v. Derk de Koetse (bijnaam) en Derk van Willempien (naam echtgenote). Hoe sommige bijnamen ontstonden was niet altijd duidelijk. Wij noemden iemand de Kikkert en van deze bijnaam was het wel bekend hoe hij die kreeg. Deze man had n.l. als jongen, uit stoerheid een levende kikker de kop afgebeten! Zijn kinderen heten ook Appien de Kikkert en Jennegien de Kikkert, de echte achternaam werd alleen voor officiële gelegenheden gebruikt; op school, bij trouwen e.d. Een ander heette de Slikkert, hij had doorlopend een druipneus en likte het een en ander onder zijn neus weg.

In die tijd hadden de vrouwen nog degelijke Hollandse voornamen van drie á vier lettergrepen. Wie kent ze nog: Catharina, Margaretha, Aldegonda, Cornelia, Magdalena enz.

In ons dorp kwam het ook veel voor, dat vrouwen een voornaam hadden, die gevormd werd uit de voornaam van een man, maar dan als verkleinwoord,

Bijv. Dirk - Dirkje (Derk - Derkien)
Hendrik - Hendrikje (Enduk - Endukkien)
Aalt - Aaltje
Geert - Geertje
Evert - Evertje
Harm - Harmpje
Jan - Jantje
Klaas - Klaasje
Willem - Willempje

Tegenwoordig mag je geloof ik je kind elke voornaam geven, die je zelf maar wilt, als die naam maar niet aanstootgevend, beledigend of discriminerend is; of een reeds bestaande achternaam. Onze kinderen van nu heten Jos, Robin, Marcel, Merel, Jasmijn, Wilco, Annebel enz.

Nu nog wat gedachten over achternamen. Vele jaren later, toen ik in het buitenland werkte, had ik een Hollandse buurman, die van Wadenoyen heette. Dat moest wel een Hollandse naam zijn, maar hij wist zelf niet hoe die naam ontstaan was. Toen ik jaren later eens door de Betuwe reed en op een wegwijzer het dorp Wadenoyen zag aangegeven, schoot de naam van de buurman mij weer in gedachten en begreep ik, dat zijn naam van deze plaats afkomstig moest zijn. Op school hadden wij al geleerd, dat in de Napoleontische tijd (ca. 1811), ieder die geen achternaam had, er een moest opgeven en zich moest laten inschrijven. Grappenmakers bedachten toen hun namen als, Naaktgeboren, De Kwaadsteniet e.d. Mensen, die afkomstig waren uit een bepaalde plaats, noemden zich daarnaar: van Ommen, van Deventer, van Kampen, van Dieren en zo zal van Wadenoyen wel uit Wadenoyen afkomstig zijn geweest.

Ben groot aantal namen zijn te rubriceren. Zo ken ik persoonlijk (of vind ze in telefoonboeken) de volgende groepen.

Een achternaam gelijk aan de namen van dieren:

Haas, Konijn, Ram Vos, Wolf, Mol, Schaap, Bok, Lam, Koe, Kalf, Vloo, Muis, Otter, Krekel, Mier, Kuiken.

Namen van vissen of zeedieren:

Vis, Baars, Bot, Haring, Pekelharing, Zalm, Snoek, Schil, Mossel, Bokking, Kreeft.

Namen van vogels:

Vogel, Haan, Kip, Gans, Mees, Koolmees, Kraai, Mus, Specht, Sperwer, Pauw, Valk, Vink, Koekoek, Fitis, Nagtegaal, de Lijster, Sijs, de Zwaan, Adelaar, Leeuwerik, Duif.

Namen van bomen:

Boom, Beuk, Berk, Lindeboom, Eikelboom, Pereboom, Karseboom, Denneboom, Appelboom.

Namen van vruchten:

Appel, Peer, Kers, Meloen, Pruim, Bes, Braam.

Namen van beroepen:

Hiervan zijn er zeer veel te vinden, de bekendste zijn bijv:

Bakker, Kok, Koopman, Mulder, Visser.

Minder bekend zijn bijv: Olieslager, Koekebakker, Paardekoper, Huidekoper, Tamboer, Speksnijder, Beenhouwer, Kolenbrander, Schaapherder, Leestemaker, Gravenmaker, Veerman, Baggerman, Houtzager.

Ook de naam van Kattenvilder komt voor, met zo'n achternaam lijkt het mij moeilijk om in de tegenwoordige tijd het beroep van POELIER uit te oefenen!

In de rubriek leuke of grappige namen zou ik kunnen indelen:

Sukkel, de Waaghals, Kaasenbrood, de Vrijbuiters, Zondervan, Vastenavond, Maneschijn, Zoetbrood, Kalfsvel, Vriend, Buurman, Liefhebber, Kijk in de Vegt.

Van de dagen van de week vond ik alleen Zondag, Maandag en Vrijdag.

En wat te denken van de namen van metalen of legeringen:

Goud, Zilver, Brons, Staal, Messing, Koper?

Dan is er een groep namen die soms eigenschappen betreffen en vaak ook als elkaars tegenstelling voorkomen, zoals:

Licht, Donker, de Korte, de Lange, Klein, Groot, Droog, Nat, Oud, de Jong, Bitter, Zoet, Zuur, Dik, Dun,

Verder nog de namen: Snel, Rijk, Trots, Vrolijk, Blij, Vroom, Vrij, Plat, Blijleven.

Namen van gereedschappen of gebruiksvoorwerpen:

Bijl, Hamer, Spijker, Nagel, Stoel, Ploeg, Stoffer, Bril.

Ook de namen van kleuren komen veel voor:

Blank, Bruin, Blauw, Geel, Rood, Zwart, Groen, Oranje, de Wit.

Bekend zijn ook de Hollandse namen eindigend op sen als restant van zoon, ik bedoel: Janszoon wordt Jansen. Hiervan zijn er vele. Wen aantal minder bekende zijn o.a. Aartsen, Barendsen, Adriaansen, Teunissen, Rengersen.

Een paar voorbeelden van veelvuldig voorkomende en bekende namen in deze categorie zijn: Willemsen, Gerritsen, Klaassen, Pieters.

Wat ik zelf een aardige groep namen vind, is de groep, die zich noemde naar de adel. Dit zijn de achternamen: Edelman, Baron, Jonker, Juffer, Prins, Keyzer, Vorst, de Koning, de Graaf, den Hertog, de Ridder.

Er schijnt ook een groep namen te zijn, die afkomstig moeten zijn van boerderijen, hofsteden of buitenplaatsen. Als er voor de ouwelui of voor de jongelui een nieuw huis bijgebouwd werd kon men de naam van dat woonhuis aannemen. Helemaal zeker ben ik hier niet van, maar wetenschappelijk meer onderlegden zullen wel een andere verklaring hebben. Ik bedoel hier de namen Klein Klouwenberg, Klein Lankhorst, Klein Velderman e.d. en Groot Bronsvoord, Groot Kormelink, Groot Nibbelink e.a. en Oude Nijhuis, Oude Essink, Oude Lohuis, Oude Vrielink en de typisch uit het Oosten van het land afkomstige namen als Olde Rechterschot, Olde Bijvank, Olde Hanhof.

Tot slot toch nog iets wetenschappelijks. Ik heb doorgebladerd het boek: Het namenboek van de ANW van der Plank. Ondertitel: de herkomst van onze voor-
namen en de hiervan afgeleide achternamen.

Bij de achternaam Haan staat hier: "patr. van Hano" (patronymicum = vadersnaam) "mogelijk een verkorting van Johannes (Hebreeuws Johannan = Jahweh ia genadig) of een eenstammige verkorting van een germ. hag-(= haag, omheinde ruimte)naam".

I heb de naam Haan gevoegd bij de diere-namen. Helemaal fout dus. Nog een voorbeeld van onwetenschappelijk denken mijnerzijds uit het boek van v.d. Plank: "Beuckens is patr. van Bucco. Mogelijk een vleivorm van germ. burg - borg - (=bescherming)naam. Afgeleid van Bucco worden dan aangegeven de achternaam Beuk (ik vond dat een naam van een boom), Bok (ik vond dat een diere-naam), Bokking (ik vond dat een vissennaam).

Toen ik zover was dacht ik: hopeloos, ik kom er niet uit, het wordt me te ingewikkeld, ik stop er mee. Ieder zijn vak. Ik wil me dan ook niet meer afvragen hoe in hemelsnaam de achternamen Pater en Pastoor kunnen zijn ontstaan: die hebben toch geen nakomelingen!

Aart van de Meester.

DE MOLEN TE TEUGE.

Deze mooie stellingmolen die geen voorganger heeft gehad, werd gebouwd in 1848 in opdracht van Roelof Golstein, afkomstig van een molenaarsgeslacht uit Dalfsen. Eerst huurde deze Roelof de molen te Veessen, maar omdat hij daar te weinig omzet had ging hij lopend op zoek naar een plak waar dat beter zou zijn, de keuze viel op Teuge, daar in deze omgeving nog geen molen was.

Een stuk bos werd gekocht van de toenmalige bewoners van net Hartelaar, een buitengoed tussen Teuge en Twello, dat nog bestaat. Het bos werd gekapt en begonnen werd met de bouw van de molen. Later bouwde men er het woonhuis bij. De enige dochter van Golstein huwde een bakker die zijn bedrijf naast de molen opzette.

In 1877 werd het molenbedrijf voortgezet door zijn zoon Lambertus Zwerinus en daarna door zijn kleinzoon Willem Anne.

Een zoon van de laatste, Bertus, overleed in 1954 op jonge leeftijd, waarna het bedrijf overging naar de familie Fikse,

Ruim 20 jaar later overleed de heer Fikse, waarna het bedrijf werd overgenomen door de heer Schutte.

Het was een achtkantige molen, rietgedekt, oudhollands opgehekt. De stellingschoren rustten op de grond. Het onderstuk was van steen wat nu nog wel te zien is.

De molen bevatte twee koppels maalstenen. Vanaf de bouw heeft deze molen geen naam gehad. Men sprak van de molen van Golstein of de molen op de Teuge. In 1925 werd de molen onttakeld, omdat de wieken erg slecht waren en vervangen moesten worden, daar was geen geld voor, dus afbraak volgde. Na de opheffing van het station Teuge werd het stationsgebouw gekocht en vrijwel in de oorspronkelijke staat overgeplaatst naar de molen, waar het als opslagplaats, voorzien van laadperron, dienst deed. De typische raampjes van het oude station zijn thans nog te bewonderen in dit deel van de molen. Toen ook werd als eerste in de omgeving een stoomlokomobiel gebouwd, tot men volautomatisch werd door middel van een Engelse Grosley dieselmotor van 25 pk, welke nog later weer vervangen werd door een elektrische motor.

Naast de molen, aan het einde van een fraaie oprit, staat het huis dat eens door de molenaarsfamilie werd bewoond.

Thans is het restant van de eens zo mooie molen geheel ingebouwd en worden er veebrokken gemaakt van buitenlands mee. Daar de buurt veel overlast ondervond van deze "brokkenmakerij", zoals stof enz. heeft men grote filters in de grond gemaakt van 740 balen heide en 330 balen Zweedse turf, dit filter zuivert de lucht.

Men heeft plannen gehad om het bovenstuk van de molenromp af te breken en de rest dicht te maken, maar dit brengt weer te veel kosten met zich mee, dus voorlopig blijft alles bij het oude.

Bron: mevr. Golstein-Bouwman te Apeldoorn, de heer Bleumink te Teuge, de heer Singel te Wenum en de uitgave op den Toega.

GEESTELIJK DEVENTER IN DE 14e EN 15e EEUW.

Veel meer dan in onze dagen werd Deventer rondom 1400 gedomineerd door de Lebuïnuskerk. Pas na de grote brand van 1334 moedigde het stadsbestuur systematisch woningbouw in steen aan en werden de houten huizen geleidelijk zeldzamer. De kerk daarentegen, oorspronkelijk ook een houten gebouw, was reeds in de 11e eeuw door de bisschop van Utrecht voor het eerst in steen herbouwd. Dat besluit weerspiegelde vertrouwen in de toekomst van de stad waarvan de economische betekenis vanaf het einde van de 10e eeuw snel toenam. De belangstelling van de bisschop voor Deventer is wellicht eveneens beïnvloed doordat hij in 1046 van de Duitse keizer het wereldlijk gezag over het graafschap Hamaland, waarin Deventer was gelegen, in schenking ontving. Nadat Utrecht in 857 door de Noormannen werd bezet, hebben de bisschoppen van Utrecht een zestigtal jaren in Deventer geresideerd. Sedertdien is het aan de Lebuïnuskerk verbonden kapittel een der voornaamste en invloedrijkste van het bisdom Utrecht gebleven.

De proost, die aan het hoofd van het Lebuïnuskapittel stond, was qualitate qua lid van het Domkapittel te Utrecht en als zodanig raadsheer van de bisschop. Omdat de proosten van Deventer, Arnhem (vóór 1318 Tiel), Emmerik en Oldenzaal qualitate qua Domkanunniken waren, maakten zij deel uit van het door de vijf Utrechtse kapittels gevormde college dat het bisdom bestuurde, wanneer de bisschopszetel vacant was en dat de nieuwe bisschop koos. Voorts was de proost van Deventer het hoofd van het aartsdiaconaat Deventer en oefende als zodanig kerkelijke bestuurs- en rechtsmacht uit in dat gebied. De bisschop, die behalve geestelijk hoofd van het bisdom Utrecht ook wereldlijk heerser van het Sticht (Neder- en Oversticht) was, werd zozeer door zijn wereldlijke taak in beslag genomen dat hij een groot deel van zijn geestelijke bevoegdheden overdroeg aan de proosten van de negen genoemde kapittels benevens aan twee Domkanunniken die allen de titel aartsdiaken voerden. Het bisdom telde dus elf aartsdiakonaten.

Binnen het eigen kapittel had de proost een belangrijke taak. Hij beheerde de aanzienlijke kapittelgoederen, die in de 13e eeuw werden verdeeld in proostdijgoederen waaruit de proost zijn inkomsten kreeg en kapittelgoederen waarvan een deel de prebenden van de kanunniken omvatte en een ander deel voor algemeen gebruik was bestemd. Aangezien de inkomsten uit de kapittelgoederen beperkt waren, werd het aantal der kanunniken in elk kapittel daarmee in overeenstemming gebracht. Sinds de 13e eeuw bedroeg het in Deventer 19.

Naast hun prebenden hadden de kanunniken vaan nog andere bronnen van inkomsten, hetzij uit privévermogen, hetzij uit andere funkties. Hét oorspronkelijk, gemeenschappelijke leven van de kanunniken van eenzelfde kapittel werd in de 13e eeuw afgeschaft. Van toen af hadden zij hun eigen huis en huishouding. In Deventer lagen hun huizen, de zgn. claustrale huizen, binnen de immuniteit van de Lebuïnuskerk, evenals de proostdij, de woning van de proost, en de bisschopshof - het gerechtshof dat in de 11e eeuw door de bisschop was gebouwd om er zijn rechtspraak te houden. Formeel was het voorzitterschap van deze geestelijke rechtbank aan de aartsdiaken toevertrouwd, doch in de praktijk werd het namens de aartsdiaken door een kanunnik in de rang van officiaal waargenomen.

Overall waren kerkgebouwen met het aanliggend gebied voor kerkhof en woonhuizen van de aan de kerk verbonden geestelijkheid onttrokken aan de wereldlijke macht. Op deze terreinen waren bestuur en rechtspraak geheel aan de kerkelijke overheid voorbehouden. Ook kloosters vielen onder de immuniteiten. In Deventer werden de immuniteiten gevormd door de Lebuïnus- en Mariakerk, de Bergkerk en het Minderbroedersklooster.

In de besproken periode 1350/1450 behield de paus zich het recht voor de proostdijen van Deventer persoonlijk te vergeven. Vaak koos hij de titularissen onder de gunstelingen uit zijn naaste omgeving. Een enkele maal is dat zelfs een kardinaal geweest. De eerste was Annibaldus de Ceccano die in 1350 overleed. Deze werd opgevolgd door de uit Rome geboortige Nicolaus de Capocci (1350-1368). Vervolgens werd opnieuw een kardinaal benoemd, te weten Franciscus Carbonus (1369-1405). Op deze volgde in 1406 de latere protonotarius van de paus, Hermannus Dwergh. Als regel bekleedden deze dignitarissen ook andere hoge kerkelijke funkties en verbleven daarom meestal elders. Bij afwezigheid lieten zij zich vervangen door vier kanunniken van het kapittel, twee, cameraars genoemd, voor het beheer van de kapittelgoederen, een, de vicaris, voor de administratie van de proostdijgoederen en een, de officiaal, als voorzitter van de geestelijke rechtbank.

De begeving van canonicaten placht de paus in deze periode ook voor zich te reserveren - omdat kanunniken die meerdere canonicaten bekleedden - bijvoorbeeld Geert Grote met zijn twee canonicaten in Utrecht en in Aken - vaak elders verbleven, lieten zij zich vervangen door vicarissen.

Het gevolg van de territoriale en persoonlijke immuniteiten die uit de kerkelijke privileges voortvloeden was, dat een flink deel van het stadsgebied en een niet gering percentage van de Deventer ingezetenen - waarschijnlijk

---

omstreeks 20% - in de 13e en de 14e eeuw geheel aan het gezag van het stadsbestuur waren onttrokken en aan kerkelijke autoriteiten rechtspraak waren onderworpen.

Dat hoge percentage werd veroorzaakt doordat de kerkelijke gemeenschap niet alleen de leden van het kapittel, hun plaatsvervangers en bedienden omvatte, maar ook de talrijke aan de parochiekerken en vrome en weldadigheidsinstellingen verbonden priesters, de kloosterlingen en niet te vergeten, staf en leerlingen van de kapittelschool. Terwijl de stedelijke rechtbanken onbevoegd waren leden van de kerkelijke gemeenschap te berechten of zich met hun zaken te bemoeien, maakten anderzijds met betrekking tot alle binnen het stadsgebied gevestigde personen een aantal onderwerpen, met name op de gebieden van personenrecht en strafrecht - zoals het huwelijksrecht en zaken betreffende meened en ketterij - deel uit van de exclusieve competentie van de door de officiaal voorgezeten rechtbank.

De kapittelschool was oorspronkelijk bedoeld voor de opleiding van de geestelijken die verbonden waren aan de Lebuinuskerk en aan de vele parochiekerken die door het kapittel waren geïncorporeerd, te weten de kerken van Zwolle, Bathmen, Terwolde, Twello, Wezep, Olst, Wijhe, Heino, Staphorst, Hellendoorn, Raalte, Borne, Delden en Losser. Later werden ook leerlingen toegelaten die niet voor een geestelijk ambt waren bestemd. In de 14e eeuw was de kapittelschool het opleidingsinstituut bij uitstek voor de zonen van de Deventer burgerij geworden. Het stadsbestuur had in verband daarmee medezeggenschap in het schoolbestuur gekregen. Niettemin behield het kapittel een grote invloed op de school. De scholaster, een kanunnik van het kapittel, was schoolvoogd over alle scholen in het aartsdiakonaat van Deventer. Geen schoolmeester kon aangesteld worden zonder zijn voorkennis en goedkeuring en alvorens door hem geëxamineerd te zijn. Ook toen het stadsbestuur medezeggenschap in het bestuur van de kapittelschool had verkregen, bleef het aan de scholaster voorbehouden de voordracht op te maken voor de benoeming door het kapittel van een nieuwe rector van de school.

Het aantal leerlingen beliep daarom vele honderden. Een groot aantal hunner was van buiten Deventer afkomstig. Twee zeer invloedrijke proosten van Deventer kapittel hebben de studiemogelijkheden van Deventer jongelieden verruimd door beurzen in het leven te roepen voor studie aan onderwijsinstellingen in het buitenland: Nicolaus de Capoccii vergaf in 1362 een beurs voor kanooniek recht in Perugia (Italië), terwijl Hermannus Dwergh in 1430 zorgde voor twee beurzen voor vier jaar lagere studie in Herford (Duitsland) en vervolgens vijf jaar hoger onderwijs in Keulen.

Van veel belang voor de bevordering van de bloei van het onderwijs in Deventer was de stichting aldaar in 1469 van de Bursa Cusana, zo geheten omdat zij uit de erfenis van kardinaal Nicolaas van Cusa is bekostigd,

De Bursa was gelegen in de Bursesteeg en bood plaats aan 20 studenten. De magistraat van Deventer, die het toezicht had op de instelling, kreeg het recht drie daarvan voor te dragen. De inrichting van de Bursa kwam in hoofdzaak overeen met die der drie studiehuzen die de Broeders des Gemeenen Levens sedert het einde van de 14e eeuw onderhielden voor de huisvesting van leerlingen aan de kapittelschool.

De Lebuïnuskerk was niet het enige gebouw dat het silhouet van Deventer bepaalde. De Bergkerk met zijn twee torens torende hoog boven de stad uit, Daarnaast zag de reiziger die Deventer naderde de toren van de Broederkerk en de torentjes van menig kapel die bij een vrome of weldadigheidsinstelling was gebouwd.

De zielzorg van de Deventernaren berustte bij de pastoors en hun helpers van de Mariakerk en van de Bergkerk. De eerste behoorde aan het Lebuïnuskapittel, de tweede aan het praemonstratenzer klooster te Varlar (Westfalen). Dat klooster stichtte rond 1200 de Bergkerk, toen de Berg meer en meer het centrum van een woongebied was geworden. In 1206 werd de strijd tussen het Lebuïnuskapittel en het klooster Varlar om de parochierechten in dit staddeel beslecht met de verdeling van Deventer in twee parochies. De grens tussen beide liep over de Brink. Het was de prior van de Bergkerk, zoals de pastoor van deze kerk werd genoemd, die Geert Grote in 1372, toen deze levensgevaarlijk ziek was, weigerde de laatste sacramenten toe te dienen, tenzij Geert Grote zijn boeken over magie publiekelijk liet verbranden.

Aan de kapittelkerk en de parochiekerken waren bovendien nog talrijke priesters, vicarissen, verbonden die tot taak hadden zielemissen op te dragen voor het heil van overleden personen, of de altaren te bedienen die ter ere van de heilige van hun voorkeur door gilden waren opgericht. Floris Radewijns was zo'n vicaris in de Lebuïnuskerk.

De instellingen die zelf een kapel bezaten onderhielden een eigen priester of maakten gebruik van de diensten van een aan een der kerken verbonden geestelijke.

Naast deze wereldlijke geestelijken bevonden zich ook reguliere geestelijken - d.w.z. zij die een regel volgden omdat zij tot een kloosterorde behoorden - in Deventer. De in de 13e eeuw gestichte franciscaner orde, die zielzorg en prediking tot doel had en daarom in de steden was gevestigd en niet, zoals

de oudere orden, in afgelegen oorden op het land, bezat ook een klooster in Deventer. In de bij dit klooster horende kerk, de Broederenkerk, had Geert Grote een cel van waaruit hij via een luikje de mis die in de kerk werd be- diend kon volgen.

Waarschijnlijk is dit Minderbroedersklooster in 1306 of kort daarna gesticht, toen de graaf van Gelre pauselijke toestemming kreeg om drie klooster voor de bedelorden te stichten.

Het was de taak van de monniken van het Minderbroedersklooster te Deventer om te preken en voor levensonderhoud te bedelen binnen hun "termijn", zoals het gebied werd aangeduid dat hun daartoe door de orde was aangewezen. In andere binnen die termijn gelegen steden werden termijnhuizen gevestigd waar de rondtrekkende monniken tijdelijk onderdak vonden. Eenzelfde systeem werd door de dominicaner orde toegepast. Zo stond in Deventer een termijn- huis dat aan het dominicanerklooster van Zutphen toebehoorde.

Voor de goede orde zij vermeld dat de zielzorg o.a. in Deventer een moeilijke periode doormaakte van 1423 tot 1449, tijdens het zgn. Utrechtse Schisma, toen de wereldlijke standen (Ridderschap en Steden) en de geestelijke stand van het Sticht elk hun stem gaven aan twee verschillende kandidaten voor het epis- copaat in Utrecht en dientengevolge vele geestelijken door het stadsbestuur werden gedwongen Deventer te verlaten.

Een van de kenmerken van Deventer als verhoudingsgewijs welvarende stad in tijden waarin pestilentie en andere rampen keer op keer de burgerij aan de vergankelijkheid van dit leven en de noodzaak zich op het hiernamaals voor te bereiden hierinnerden, was de rijkdom van de stad aan vrome en liefdadige instellingen. De telkens opnieuw door harde omstandigheden gevoede behoefte om tot inkeer te komen en God te dienen door het aardse te verzaken leidde tot de vorming van talrijke gemeenschappen door mannen en vooral vrouwen die uiterlijk aan kloosters deden denken en daarvan soms nauwelijks waren te on- derscheiden, maar waarvan de deelnemers zich niet door het afleggen van een gelofte tot het in acht nemen van bepaalde leefregels verbonden. Daarnaast trachtten velen hun zieleheil veilig te stellen door een deel van de door hen vergaarde rijkdommen via legaten voor barmhartige doeleinden te bestem- men. Beide vormen van inkeer lokten evenals elders ook in Deventer aange- paste reacties uit van hen die zich voor de gevestigde orde verantwoorde- lijk stelden en deze door een en ander aan risico's blootgesteld achtten. Van kerkelijke zijde had ervaring geleerd dat aan zichzelf overgelaten leken-

---

gemeenschappen met een religieuze opzet gemakkelijk tot haarden van ketterij ontaardden. Daarom werden deze gemeenschappen in veel gevallen aangemoedigd de zogenaamde derde regel van St. Franciscus aan te nemen, wat tot gevolg had dat men zich onder toezicht van de franciscaner orde stelde en geestelijke leiding van die zijde accepteerde.

Het wereldlijk gezag van steden als Deventer zag op zijn beurt het gevaar toenemen dat grote delen van het plaatselijk vermogen in de dode hand raakten en aan het economisch verkeer werden onttrokken.

Om dat te vermijden streefde het stadsbestuur er naar het beheer van het vermogen van vrome en van weldadigheidsinstellingen aan zich te trekken en zo te voorkomen dat overtollig kapitaal van die instellingen economisch onbenut bleef.

De oudste van eerstbedoelde soort instellingen in Deventer was het Olde Convent, dat ca. 1300 is gesticht. Deze gemeenschap van samenlevende vrouwen heeft al spoedig de derde regel van St. Franciscus aangenomen.

In 1342 werd een tehuis voor arme ongehuwde vrouwen gesticht door zekere Stappe. Deze vrouwen werden weldra de zusters of begijnen van het Stappenhuis genoemd. Het huis stond onder toezicht van de stad.

Het geestelijk réveil dat in de tweede helft van de 14e eeuw ontstond en waarvan Geert Grote in deze streken de grote propagator was, leidde in Deventer, geboortestad van Geert Grote en diens woonplaats in zijn laatste zes levensjaren, tot de stichting van twee broederhuizen en vijf zusterhuizen des Gemenen Levens. Ook de zusterhuizen kwamen spoedig onder toezicht te staan van het stadsbestuur.

Op het gebied van de weldadigheid bezat Deventer in de 15e eeuw een tiental instellingen waaronder de zgn. gasthuizen. Al deze tehuizen boden onderdak en onderhoud aan lieden die ten gevolge van armoede, ziekte of gebrek niet in staat waren voor zich zelf te zorgen, m.a.w. ze waren armenhuis, weeshuis en ziekenhuis tegelijk. Lijders aan pest of melaatsheid werden in tehuizen die zich buiten de stadsmuren bevonden ondergebracht. Al deze instellingen, ook al waren ze uit partikuliere initiatieven ontstaan, stonden onder toezicht van het stadsbestuur. De dagelijkse verzorging van de bewoners van deze instellingen gebeurde door de leden van broeder- en zusterschappen die speciaal voor dit doel in het leven waren geroepen, o.a. de Cellebroeders en Cellezusters, en waartoe mannen en vrouwen behoorden die op deze wijze een vroom en deugzaam leven wilden leiden.

Geraadpleegde literatuur:

J. Acquoy, Oud-Archief van Deventer, Instellingen van Weldadigheid,
Deventer 1929.

R.R. Post, Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen, Utrecht/
Antwerpen 1957.

M. Schoengen, Overijssel tot de 17e eeuw in Staatkundig en Godsdienstig
opzicht in G.A.J. van Engelen e.a. (red) Overijssel
Deventer 1931

J.Ph. Verloren, Lebuinus en zijne stichting te Deventer gedurende den eerste
tijd van haar bestaan, Zwolle 1885.

Oudheidkundige kring Doorst

Aan de leden van de
Oudheidkundige Kring

Hierbij wil het bestuur u gaarne herinneren aan de eerstvolgende
bijeenkomst van onze vereniging.

Deze zal plaatsvinden op donderdag 15 november a.s. in het dorps-
huis de Pompe, grote zaal, Kerkstraat 25 te Wilp, aanvang 20.00
uur. Die avond zal de heer J.H. Piepenbroek uit Wilp bij ons te
gast zijn en een lezing met dia's houden over het onderwerp:

"De vier jaargetijden op en langs de IJsseldijk".

Naast historische aspecten zullen met name de prachtige planten-
en dierenwereld van de IJsselstreek aan de orde komen, zoals die
zich in de vier jaargetijden voordoen.

De heer Piepenbroek heeft hierover een zeer aantrekkelijke dia-
serie samengesteld, waarbij ook de natuurliefhebbers volledig
aan hun trekken komen.

Het bestuur rekent dan ook op uw aller komst.

Met vriendelijke groet,

A.J. Fransen, secretaris.

HERFSTEXCURSIE LANGS VELUWSE BANDIJK.

Op zaterdag 20 oktober j.l. maakten we als Oudheidkundige Kring Voorst een afwisselende excursie langs onder meer het zuidelijk deel van de Veluwe Bandijk. De excursie vormde in feite een voortzetting in zuidelijke richting van de busexcursie die we op 16 mei 1931 maakten over de Veluwe Bandijk in noordelijke richting (zie Kronyck 4e jaargang nummer 2).

De 32 deelnemers vertrokken op 20 oktober j.l. per bus vanaf de parkeerplaats bij het gemeentehuis in Twello richting Wilp en Klarenbeek. De excursie stond onder leiding van de heer W. van Soest, die op grond van zijn jarenlange ervaring als hoofd van de technische dienst van het waterschap Oost-Veluwe ons veel interessante historische en botanische details uit het landschap wist te vertellen.

We verlieten Twello via de Burg. v.d. Feltzweg. Ter hoogte van "de Ziele" bereikten we het tracé van de oude Bandijk. Rechts van de dijk ligt nog een oude kolk, destijds lagen hier vijf kolken. Deze "buitengedijkte" kolk herinnert aan een oude IJsselarm, de Oude IJssel, die hier destijds langs stroomde en ter hoogte van het tegenwoordige restaurant "Diekhuus" in de IJssel uitkwam. De benaming "de Ziele" duidt nog op de vroegere aanwezigheid van een sluis. Brascamp verhaalt ons, dat tengevolge van een dijkdoorbraak het water in Twello ooit eens tot sommige daken van de huizen stond.

Via de Wilpse dijk bereikten we Wilp, waarbij we het landschap doorkruisten, waarvoor rees in 1508 een vorm van waterschapsbeheer werd gevormd. In dat jaar droeg Hertog Karel het dijkgraafschap op, gelegen tussen Wilp en Gietelo, te handelen conform de dijkbrief voor de Bandijk.

Vanaf Wilp onttrekt de Bandijk zich vervolgens aan het oog van de automobilist, om zich over een flinke afstand kronkelend door de fraaie bossen van het landgoed "de Poll", in zuidelijke richting voort te zetten.

Grafheuvels en kolken.

In Klarenbeek aangekomen ging de route via Kopermolenweg linksaf de bossen in (landweg). Kort hierna zagen we op een bocht aan de linkerkant het begin van de Bandijk, aangegeven met twee zwarte paaltjes. Even verder ligt een interessant gebied. Links van de weg in het sparrehout ziet de oplettende toeschouwer omgroepte, langs smalle streken grond, zogenaamde rabatten, die vroeger werden gebruikt voor de kweek van griendhout. Het was hier vroeger een waterrijke streek. Het waterpeil zakte aanzienlijk en door bebossing raakte dit stukje economische historie in de vergetelheid.

Honderd meter vóór de spoorwegovergang stapten we uit om met een korte wandeling nog meer wetenswaardigheden gewaar te worden. Half verscholen in het bos kronkelt de Bandijk verder, omgeven door een spoor van stroomgeulen en overslaggronden.

Het is een vreemde gewaarwording, midden in het bos rivierkolken te vinden. Eén kolk dateert zelfs al uit 1552.

Vervolgens de spoorweg over zagen we weldra aan de linkerkant een open plek in het bos. Op aanwijzing van de deskundige uitlegger ontwaarden we enkele grafheuvels, deel uitmakend van een groepje van vier en daterend uit de late bronstijd. De Leidse professor Modderman onderzocht ooit één van de heuvels. De bodem bevat interessante zaken voor hen die bekend zijn in het terrein, zoals kolken, moerasjes en een vermoedelijk langgraf. Onlangs ontdekte men, dat een groot aantal grafheuvels op de Oost-Veluwe in de pre-historische tijd aan oude doorgaande karresporen ("trekwegen") lagen. Epe vormde een kruispunt van karresporen.

De IJsselvallei.

Na een kortstondige pauze in restaurant "de Twee Schimmels" in Voorst ging de tocht vervolgens door de Voorsterklei, gelegen aan de IJssel.

Het hoogtepunt hierin vormde een rit over de smalle, in 1976 klaargekomen, en voor het verkeer afgesloten, Voorsterkleidijk, die dit keer met speciale toestemming kon worden bereden. Dit gedeelte van de tocht vormde een faunisch en floristisch hoogtepunt.

Op en rondom de waterplas bij de IJssel, die als "compensatiegat" wordt aangeduid zagen we onder meer blauwe reigers. Ook de sleutelbloem komt hier nog voor. Het gebied vormt een rustgebied voor tal van vogels. In de winter worden hier soms tienduizenden ganzen waargenomen.

Nadat de bus, stapvoets rijdend, door hst openen en sluiten van hekken en schapenafrasteringen, weer "de bewoonde wereld" bereikte, passeerden we op weg naar het Zutphense stadsdeel de Hoven, nog enkele historische overblijfselen: een schans uit de Staatse tijd, destijds deel uitmakend van de verdedigingslinie op de oostelijke IJsseloever, het restant van de vroegere steenfabriek "het Hoendernest" en de Hoendernesterbeek, een oude IJsselarm uit begin 14e eeuw.

Toen we omstreeks 17.00 uur weer in Twello arriveerden, konden we op een geslaagde middag terug zien.